

Petr Placák
Gottwaldovo Československo
jako fašistický stát

Petr Placák

GOTTWALDOVO ČESKOSLOVENSKO JAKO FAŠISTICKÝ STÁT

Nakladatelství Paseka
a Ústav pro studium totalitních režimů
Praha – Litomyšl
2015

Lektorovali PhDr. Toman Brod a Mgr. Jaroslav Cuhra, Ph.D.

Copyright © Petr Placák, 2015

Illustrations © Jan Placák, 2015

ISBN 978-80-7432-604-2 (Nakladatelství Paseka)

ISBN 978-80-87912-32-4 (ÚSTR)

Věnováno Ladislavu Horáčkovi

Berlin, O. Guhmar
E. B. Walther u. a.,
den Buchhandel so
en die Illustrierte,
(Lach) und
B 1 (Zimm)
Brütel: 4
den Aktiv Präp
straße

AVUS, DEI G

ÚVOD

Druhá světová válka měla titul boje proti fašismu. Slavným jejím výsledkem bylo, že byl poražen ten fašismus, který sám sebe nazýval fašismem. Zmateným jejím výsledkem bylo, že nebyl odstraněn fašismus, který sám sebe fašismem nenazývá.

Ferdinand Peroutka

Věc, která mě na komunistickém režimu rozčilovala od školních let, bylo lhaní – jak někdo může tak bezostyšně lhát, vydávat neúspěch za úspěch, nedostatek za dostatek, černé za bílé? A co bylo ještě nepochopitelnější, jak se mohou všichni tvářit, že to tak skutečně je? Zbláznili se snad, copak to nevidí?!

Až později jsem pochopil, že nejde o lhaní v běžném smyslu (viz například rodokaps, který člověk jako kluk hltal, zatímco komunisté jej očerňovali), ale o systém založený na předstírání – pořádku a štěstí, stejně jako třeba úrody, všech možných i nemožných výtěžků, kdy režim předstírá, že něco existuje, a společnost předstírá, že tomu tak je, přičemž předstírání, zastírání, utajování mají účel samy o sobě: je to základní hodnota, která pomáhá udržovat systém v chodu. To je jedno z tajemství, jež totalitní režimy obestírala.

Problém s výše uvedeným je, že mnozí autoři přikládali a přikládají těmto „systémovým pravdám“ výpovědní hodnotu, tj. že do určité míry, „s přimhouřením oka“, odrážely nějakou sociální, ekonomickou, historickou etc. realitu, že snad ve třetí říši šlo o nacionalismus, zatímco v komunismu o socialismus. Ve skutečnosti však byly součástí mocenské vůle a ideologie, jejich účel a smysl nebyl realitu popisovat či usměrňovat, ale naopak ji popřít, znásilnit, což bylo důležité jak dovnitř systému, tak i mimo něj, pro společnost i pro samotné hnutí.

Vykládat tzv. třetí republiku let 1945–1948, stejně jako například Itálii za vlády Mussoliniho po roce 1922, izolovaně, přičknout jí „pouhý“ nacionální, sociální nebo ekonomický účel, přičemž tuzemský „pantáta“ Gottwald nikdy nevypadá tak hrozně jako Mussolini, neřku-li Hitler (slovo „náš“ má vykupující charakter často i u lidí, kteří vypadají na první pohled soudně, ač by to mělo být zcela opačně: domácí padouši nás ohrožují bezprostředně), znamená zcela se mýjet s problémem, který jako jakési *Marxovo strašidlo* obchází Evropu už od dob Francouzské revoluce s její vírou, že za zlo ve společnosti mohou špatné instituce. Totalitní hnutí revoluční extremismus umocnila tím, že víceméně „statický problém“ institucí nahradila abstraktnější, a tedy násobně dynamičtější otázkou nacionální a sociální. Hloubku a potenciál *zla*, který je v těchto hnutích přítomen, ovšem nepochopíme aniž bychom si byli vědomi, že *zlo* je součástí každé lidské společnosti,

je přítomno v samotném člověku a totalitní hnutí je „pouze“ osvobodila z žalářů kultury, biblické morálky, tradice, společenských institucí, *zlo* ostříhala, vykoupala, oblékla je a dala mu kravatu, aby vypadalo jako spořádaný maloměšťák, proletář nebo rolník, vybavila ho razítkem a stranickou legitimací, udělala ze *zla* hnutí s průvody a sjezdy, svátky a světci, protože nešlo o to je pouze společensky legitimovat, ale dát mu i transcendentní rozměr, vyšší smysl jako součásti příběhu o přírodních, sociálních, dějinných „zákonitostech“, o přírodním či sociálním výběru, který hnutí pojímala jako ozbrojený boj ras a společenských tříd a který dal *zlo*-čincům pocit mravní převahy jako těm, kteří stojí na straně *dějin* proti obyčejným smrtelníkům.

Jenže *zlo* je kategorie, s kterou si aparát sociálních věd nedokáže poradit. Proto ovšem také tolik pokusů o zachycení fašistické podstaty nacismu a komunismu selhává. Nebyl to historik, ale ruský spisovatel Dostojevskij, jenž ve svém románu *Běsi* skvěle zachytil situaci, kdy skupina gangsterů – revolucionářů „nového typu“ – drží v šachu spořádanou provinciální společnost, která není schopna se proti vyděračství trýznitelů bránit, je chycena ve vlastní pasti obecně hlásané morálky-přetvářky, skrývajících korupci a skandály, čehož teroristé bohatě využívají ke svým spikleneckým plánům. Mravně pokleslá provinční společnost je lehce vydíratelná skupinou revolucionářů, kteří nemají žádné morální ani jiné zábrany, což zdůvodňují ideologicky, záměrně překračují všechny meze a přitom oběti neustále matou ohledně svých představ a cílů.

To je i situace tuzemské třetí republiky, kde dobře organizovaná strana grázlů zdánlivě přistupuje na pravidla většinové společnosti, aby mezitím podminovala veškeré její instituce, v nichž se dosud odehrával celý politický, kulturní a hospodářský život země. A stejně tak platí i ona shovívavost, s jakou většinová společnost hledí na počínání gangsterů, které si vykládá po svém, zcela mylně, k vlastní záhubě. Na třetí republiku nejen laická, ale i větší část odborné veřejnosti dodnes pohlíží jako na jakousi „omezenou“ poválečnou demokracii, ačkoli to je přímo vzorový proces záměrné, postupné destrukce demokratického systému a jeho nahrazení systémem totalitním, a to tak ukázkový, že by se dějiny třetí republiky měly učit v občanské nauce jako odstrašující

příklad toho, jak lehce je možno za souhlasu či mlčení demokratických elit zničit v nějaké zemi demokratický řád a jeho hodnoty. A odvolávat se ohledně let 1945–1948 na vnější okolnosti je čirý alibismus.

Základní problém s extremisty, nacisty, komunisty, islamisty... spočívá v tom, že je většinová společnost soudí podle sebe: mluví německy, česky, arabsky... stejně jako my, myslí stejně jako my, a tedy stačí, když jim nabídneme podíl na moci. Toto nedorozumění mívá ovšem tragické následky. Základ fenoménu fašismu, jak je v této knize pojímán, nespočívá ani tak v ideologii jako spíš ve způsobu uplatňování moci, která mobilizovala masy pomocí extrémního výkladu nacionální a sociální otázky – záměrně generovala ve společnosti *zlo* jako prostředek k přetvoření skutečnosti a dosažení fantasmagorických cílů, kterých podle fašistické myslí není možno dobrat se pokojným způsobem. Výše uvedené dává fašistickému stylu politiky (ať už v jeho italské, německé, sovětské či československé variantě) unikátní apokalypticko-eschatologický rys, který totalitní modernu spojuje s fanatickými sektami středověku, a zároveň jej vyzbrojuje extrémní revolučností, překračující všechno dosud myslitelné. Gottwald a Mussolini v malém a Stalin s Hitlerem ve velkém provedení jsou v tomto ohledu bratři.

Následující poznámky k povaze ideologických režimů s odkazem na poválečný vývoj v Československu jsou de facto komentářem k části mé knihovny věnované krvavé historii minulého století, který jsem měl v úmyslu sepsat dlouhá léta, ale nikdy jsem se k tomu nedostal. Práci na knize mně umožnilo až místo odborného pracovníka v ÚSTR. Tato historická esej vyšla původně jako studie v ústavním sborníku *Securitas Imperii* č. 23 a č. 25, přičemž knižní podoba byla zásadním způsobem rozšířena – především její druhá část, vztahující se k poválečnému Československu, byla celkově doplněna, zpřesněna a upravena, vybavena rejstříkem, přehledem citované literatury a použitých pramenů.

Abych zdůraznil souvztažnost fenoménu fašistického politického aktivismu, který se v Evropě rozvíjel po první světové válce, s poválečným vývojem v Československu, měla se práce původně jmenovat *Komunistické Československo jako fašistický stát*. Nako- nec jsem přídomek *komunistické* nahradil slovem *Gottwaldovo*, jež

lépe vystihuje spojení doby třetí republiky s dobou po komunistickém převratu: osoba komunistického lídra Gottwalda je svorník poválečného období, který mimo jiné dokládá, že únor 1948 nebyl žádný předěl, ale jen ve vyšší rovině pokračování či dokončení toho, co přichystali komunisté koncem války v Moskvě a Beneš a spol. jim k tomu dali víceméně imprimatur.

Když jsme seděli s Ladislavem Horáčkem, majitelem nakladatelství Paseka, kde tato kniha vychází, v hostinci U Parlamentu a bavili jsme se o Gottwaldovi a potenciálu *zla* ve společnosti, Horáček poznamenal: Gottwaldov rovná se Zlín.

To je pěkná historicko-slovní hříčka na úvod a vlastně i na závěr.

Za přehlédnutí textu, kritické poznámky a návrhy na doplnění děkuji Jaroslavu Cuhrovi z ÚSD a Tomanu Brodovi, který se inkriminovaným obdobím zabývá nejen jako historik, ale zažil i na vlastní kůži persekuci ze strany jak nacistického, tak komunistického režimu, a je tedy pro komparaci obou systémů obzvláště vybaven.

I. část

FAŠISMUS
COBY
RADIKÁLNÍ
LIDOVÁ REVOLUCE

Papier & Mädem | Papírové a hadrové
ABFÄLLE | ODPADKY

KOSOVENSKO-SOVĚTSKÉ
V REMATĚ U HANDLO
PŘEDNESENÝ 19. SRPNA 1968

E
RVN
VA

vymeteme Prahu řádně
pěkně po dělnickou pádně
do boje - do pochodu
za práci, chléb, svobodu

PRAC

PRAC

EST A SLÁVA NAŠIM ÚDERNÍKŮM!

PRACÍ A BOJOSTI

Chceme-li komunistické Československo označit za fašistický stát, musíme si nejdříve vyjasnit, co je myšleno pod pojmem *fašismus*, protože definice tohoto fenoménu, která by byla obecně přijímaná, neexistuje.

I když nebudeme považovat fašismus na prvním místě za ideologii („ideologie“ fašismu je značně mlhavá, a pokud Benito Mussolini tvrdil, že fašismus není světónázor, ale „čin“, nebyl to z jeho strany pouhý projev obvyklého „fanfarónství“¹) nebo jej vztahovat ke konkrétnímu politickému hnutí (byť jsou *Fasci italiani di combattimento* v mnohém ohledu považovány za prototyp fašismu, nutno říct, že v porovnání s totalitními hnutími – hitlerismem, stalinismem či maoismem – za „fašistickým ideálem“ notně zastaly), zbývá nám jako relevantní znak fašismu forma vlády či spíše „politický styl“. O ty půjde v této práci především, ačkoli ideologické motivy vůbec nezůstanou stranou – naopak, jsou mnohdy svorníkem fenoménů, které se na první pohled mohou jevit protichůdně.

Fašismus se po první světové válce zrodil jako zcela nový druh vlády, usilující nejen o přeměnu společnosti podle totalitního ideálu v jednu nerozlišitelnou masu (každá odlišnost je pro fašismus přímo „existenciální“ – a v tom i existenční – problém), ale vůbec o změnu „údělu“ samotného člověka a jeho bytí. Rozhodující pro fašismus je aktivistický politický styl, který je radikálně revoluční v porovnání se všemi dosavadními formami vlády založenými na omezení či usměrnění lidské společnosti. Na rozdíl od nich se fašismus nesnaží nejradikálnější lidové představy oslabovat, ale naopak je sám popichuje k extrému, který pak využívá jako nástroj vlády a přeměny společnosti. Oproti tradiční kultuře, která se snaží lidskou duši kultivovat, fašismus v člověku naopak vyhledává jeho nejproblematičtější stránky, které pomocí rozsáhlé a mnohostranné indoktrinace, pomocí výchovy, plošné a permanentní propagandy legitimuje a kanonizuje se záměrem využít je jednak k radikalizaci a jednak k destrukci dosavadní

1 K tomu britský politolog Andrew Heywood: *Fašismus byl hnutím více než čímkoli jiným a jeho přední ideologové Hitler a Mussolini byli v podstatě propagandisté, kteří se o ideje a teorie zajímali jen do té míry, pokud byly schopny vyvolat emocionální reakce a probudit masy k činům*. HEYWOOD, Andrew: *Politické ideologie*. Victoria Publishing, Praha 1994, s. 165.

společnosti a jejích hodnot. Fašismus záměrně překračuje všechny meze, zákony, ústavní a veřejné instituce, převrací morální hodnoty, kulturní zvyklosti, tradice, odmítá institucionalizované náboženství² – vše, co podle něj omezuje „titánství“ člověka a lidského kolektivu na jeho cestě ke zcela novému světu, založenému na radikálně odlišných zásadách *nového člověka* jednou provždy osvobozeného od dědictví židovsko-křesťanského otroctví, ze všech pout minulosti i skutečnosti.³ *Děsivá intelektuální proměna, která se odehrála v polovině minulého století, spočívala v odmítání vidět nebo přijímat cokoli, „jak to je“, a v důsledné interpretaci všeho jako stupně nějakého dalšího vývoje*, napsala Hannah Arendtová ve svém slavném *Původu totalitarismu*.⁴ Vidět člověka takového, jaký je – to je základ pro odmítnutí jakéhokoli druhu totalitního sektářství, jehož podstatou je postpubertální vzpoura proti skutečnosti, proti mentální zralosti.

Fašistická aktivistická forma vlády se vylíhla z apokalypsy první světové války a z idejí postosvátské Evropy ve třech – pokud zůstaneme na starém kontinentě – „základních“ formách (sovětský komunismus a jeho východoevropské odnože, italský fašismus, německý nacismus), víceméně autonomních, i když jednotlivá hnutí na sebe reagovala, vzájemně se inspirovala a zároveň se proti sobě ostře (v rámci „konkurenčního boje“) vyhraňovala.⁵ Všechna

2 K tomu Mussolini: fašismus *nechce přeměnit formu lidského života, nýbrž jeho obsah, člověka, charakter, víru*. MUSSOLINI, Benito: *Řeči o Itálii a fašismu*. Plamja, Praha 1935, s. 199.

3 Zakladatel teroristického státu V. I. Lenin napsal v článku „O historii otázky diktatury“: *Diktatura neznamená nic jiného než moc naprosto neomezenou jakýmkoli zákony, absolutně nestísněnou směrnicemi a založenou na přímém uplatnění síly. Revoluční lid vytváří své vlastní soudy a tresty, uplatňuje moc, vytváří nový revoluční zákon*. Cit. dle VOLKOGONOV, Dmitrij: *Lenin, počátek teroru*. Dialog, Liberec 1996, s. 198. – Lenin měl na mysli diktaturu proletariátu a přesto (či právě proto) vyřkl přesnou definici fašismu, fašistického způsobu vlády.

4 ARENDTOVÁ, Hannah: *Původ totalitarismu*, Oikoymenh, Praha 1996, s. 626.

5 Srovnej dobový „socializující“ pohled na fašismus italského spisovatele a politika, komunisty, který odsoudil stalinismus, Ignazia Siloneho: *Fašismus povstal bezprostředně po válce v kapitalistických zemích s relativně slabými ekonomickými strukturami, kde byla výstavba jednotného národního státu ještě nová a bez tradice zakořeněná v masách, kde byl silný vliv dělnického hnutí a celá sociální stavba se od základů po špičku otřásala*. [...] V Itálii se první fašistické skupiny rekrutovaly na jedné straně z krizi ponížené střední třídy, která se vzbouřila proti tradičním partajím a institucím, na druhé straně z vrstev ve svých revolučních nadějích

se představovala jako radikální lidové hnutí, které je antiaristokratické (nejen v sociálním, ale i – či především – v kulturním smyslu), proticírkevní, protiliberální nebo protikapitalistické.⁶ Fašismus byla lidová vzpoura proti trůnu a oltáři, která nabyla dosud netušených monstrózních rysů. Chtěla zničit starý svět, hleděla do budoucnosti a neváhala být extrémně radikální.⁷ Svou lidovostí a radikalitou, překračující vše dosud myslitelné, odmítající dosavadní „světský“ (i.e. prohnitý, zkažený, zkorumpovaný...) společenský řád, se blížila fanatickým středověkým náboženským sektám⁸ a sama také pěstovala vlastní pseudonáboženský kult

-
 zklamaných proletářů, kteří se vzbouřili proti dělnickým partajím. To je skutečnost, o které už nemůže být sporu. SILONE, Ignazio: *Der Fascismus. Seine Entstehung und seine Entwicklung*. Europa-Verlag, Zürich 1934, s. 279–281. – A k tomu „konzervativní“ pohled JUDr. Jana Kaprase ml. ze stejné doby: *Fašismus je v prvé řadě hnutím nacionalistickým, aktivistickým a antiindividualistickým. Jako další znak jeho filosofického podkladu můžeme uvést spiritualismus, neboť fašistická ideologie staví ducha nad hmotu...* KAPRAS, Jan ml.: *Fašismus*. Nakladatelství L. Mazáče, 1936, s. 255. – I když každý si všiml na fašismu toho „svého“, je zřejmé, že „pravičák“ Kapras s ním měl ze svého hlediska „větší“ problém než „levičák“ Silone (větší ve smyslu pochopení tohoto fenoménu).
- 6 K tomu Renzo de Felice: *Chceme-li najít vůdčí linii spojující tři evropské totalitní režimy, linii, která je zároveň vzorcem výkladu, je třeba ji hledat v postoji k buržoazii. [...] Antiburžoazní polemika ve fašismu není polemikou původu vendejského nebo sanfedistického, ale má od počátku demokratický charakter, má základ v mase, v lidovém konsensu a dostává se do sporu s těmi aspekty společnosti a liberální politiky, které v přímém používání demokratické metody spatřovaly jedno z největších nebezpečí pro stabilitu politických institucí 19. století*. FELICE, Renzo de: *Síla nepředvídaného*. In: Komunismus a fašismus. Miroslav Novák (ed.). ISE, Praha 2002, s. 44. – Na nebezpečí ohrožení institucí zajišťujících svobody jednotlivce „lidovým konsensem“ poukázal již v první polovině 19. století Alexis de Tocqueville.
- 7 Známy britsko-německý liberální sociolog Ralf Dahrendorf „lidovost“ fašismu (totality) domyslel do konce: *Jestliže je pravda, že nacistický režim musel kvůli potřebě etablování svého totalitního panství rozvinout sociální revoluci, pak je možno odpor proti [nacistickému] režimu označit za kontrarevoluční. [...] Zatímco nacistická sociální revoluce získala vliv skrz prosazení totalitních forem, a tím současně budovala základy liberální modernity, lze kontrarevoluci chápat jako vzpouru tradice, a tím také antiliberalismu a autoritářství, které dozívají z minulosti*. DAHRENDORF, Ralf: *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland*. R. Piper & Co. Verlag, München 1965, s. 442. – Podobně jako s „liberalismem“ totality je to i s její „demokratičností“. O tom viz dále.
- 8 J. L. Talmon k tomu trefně podotýká: *Koexistence liberální demokracie a revolučního mesianismu v moderní době může být oprávněně srovnávána se vztahem mezi oficiální církví a eschatologickým revolučním proudem v rámci křesťanství v průběhu náboženské éry*. TALMON, Jacob Leib: *O původu totalitní demokracie. Politická teorie za Francouzské revoluce a po ní*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998, s. 22. – O podobnosti moderních totalitních hnutí se starověkým,